

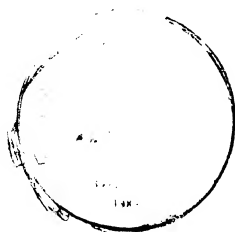
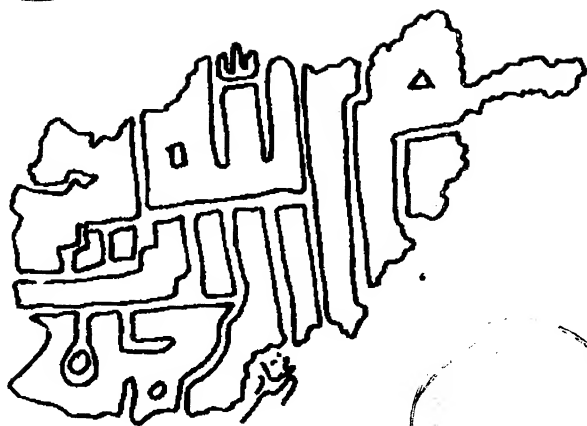
د ارواښاد وزير بابا محمد گل خان مومند د يوځلوېښتم تلين په وياړ

پښتو او پښتو څېړونکي

ليکوال: ارواښاد استاد امين الله "زمریالی" ؤ

ژباړن: نازکمیز زهیر "نوبهارى"

زمری - ۱۳۸۴

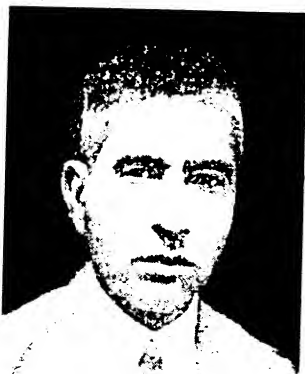
کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	پښتو او پښتو څېړونکي- پښتو و پښتولوگه
ليکوال:	ارواښاد استاد امين الله "زمریالی" څ
ژباړن:	نازکمير زهير "نوبهاري"
مهتم:	عبدالرؤف قتيل "خوږیانی"
کمپوز او ډيزاين:	"ساپي مرکز" د کمپيوټر خانگه (محمد عذير اکبري)
چاپځای:	د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز
د چاپ کال:	زمری ۱۳۸۴ ل. ۵

د ارواښاد استاد امين الله زمريالي

لنډه پېژندنه

خدای بخښلی استاد امین
الله زمريالی په ۱۲۷۳ ل. هـ. کال
د ارواښاد علي محمد خان
بارکزي په درنې کورنۍ کې،
چې له کندهاره کابل ته
رالېږدېدلې وه، خپرېدلې دی.

په ۱۲۹۰ ل. هـ. کال د حبيبي
ليسې څخه له فراغت وروسته
دېر وخت د ملي دفاع او د ښوونې او روزنې په وزارتونو کې
د هېواد د بچو په ښوونه او روزنه بوخت پاتې شوی دی.

په ۱۳۱۰ ل. هـ. کال، چې د کابل "انجمن ادبي" جوړ شو
نوموړي يې د مرستيال په توګه خدمت ته ملا وتړله.

په ۱۳۱۶ ل. هـ. کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو په
پوهنځي کې د استاد په توګه وټاکل شو.

په ۱۳۲۰ ل. هـ. کال يې د پښتو ټولنې د مرستيال په توګه
کار کړی دی.

ارواښاد استاد امين الله زمريالي د ادبي-فرهنگي
شخصيت په توګه د هېواد سره ډېره مينه لرله او د

هېوادوالو د ښوونې او روزنې په برخه کې يې نه سترې کېدونکې چارې تر سره کړي دي.

ارواښاد زمريالي يو زړور افغان او د خپل وخت ښه ليکوال او شاعر و چې اشعار يې د کابل په کلنۍ او د کابل مجلې په پاڼو کې خپاره شوي دي.

د ښاغلي ارواښاد زمريالي د اشعارو ديوان "د زړه دردونه" په ۱۳۷۴ ل. ه. کال چاپ او هېوادوالو ته وړاندې شو.

له قلمي ليکنو څخه يې لاندې ليکنې د کابل کلنۍ کې خپرې شوي:

په ۱۳۱۱ ل. ه. کال "پښتو ته کتنه"

په کال ۱۳۱۳ ل. ه. کې "پښتو"

په کال ۱۳۱۷ ل. ه. کې "د پښتو ادبياتو ته يوه لنډه کتنه"

په کال "۱۳۲۰ ل. ه." کې "پښتون"

او په کال ۱۳۲۱ ل. ه. "پشتو و پشتولوگها" په پارسو ژبه چاپ شوي دي.

همدارنگه "پښتو متلونه" او د ښوونځيو له پاره د شپږم ټولگي پښتو درسي کتاب يې نورې په زړه پورې ليکنې دي.

ارواښاد امين الله زمريالي د پښتو او پارسو تر څنگ په عربي، انگليسي او روسي ژبو هم پوره برلاسي لرله. ارواښاد استاد ايمانداره او متدين شخصيت و او د خداى (ج) په وحدانيت يې عقیده لرله.

ارواښاد استاد د خپلې عقيدې څرگندونه په خپلې لومړنۍ څلوريځې کې داسې کړې ده:

ب

نه عمل نه مې طاعت راوړې تا ته
نه مې هيله او اميد سته وبل چا ته
ته رحيم خاوند زما زه دې بنده يم
يا رحمانه د احمد په روى مې ساته

ارواښاد استاد زمريالي د هېواد د غوره نوميالي
شخصيت په توگه تل د هېواد او هېوادوالو له پاره ځان
کړېولى او تل يې هڅه کړې، چې هېوادوال يې هوسا، آباد
او آزاد ژوند ولري.

ارواښاد استاد د وينې ملت او وينو خلکو هڅونې او
د راتلونکيو نسلونو د وېښولو يو هڅاند او نوښتگر ليکوال
او شاعر و.

ارواښاد استاد ويلې:

ای ملسته د افغان! ته تر څو يې بېده
لږ څه تا ته د حال خبريدن دي په کار
که ته غواړې ژوندون، اوس نو پرېږده جنون
و هوښيارو ته تهذيب، علم او فن دې په کار

"پشتو و پشتولوگها" دا ليکنه د ارواښاد استاد زمريالي دهغې
ليکنې نوم دی، چې په ۱۳۲۱ل يې په پارسو ژبه کښلې ده او تر
اوسه درې ځلې چاپ شوې. ما زيار ايستلى دی، چې دا رساله "د
پښتو او پښتو- څېړونکي" په نوم په پښتو وژباړم. ځکه، چې
پښتون کول يې له ارزښته بې برخې پاتې نه شي.
په پښتني درنښت

نازکميز زهير نوبهاري

مېلبورن، زمري-۱۳۸۴

ج

پښتو او پښتو څېړونکي

ژبپوهانو ژبه ژونديو اجسامو او اجسادو ته ورته بللې او وايي کومې پېښې چې په ژوند کې ژوندي ته پېښېدای شي هغه ژبه هم اغېزمنه کولای شي؛ ځکه ټول هغه څه چې د بشر له ټولنيز ژوندانه سره نېغې اړیکې لري، د ټولنيز ژوند څېړنده دي او تل د ودې د قانون تابع وي: ځکه، نو هغه ژبه چې له انساني ژوند سره نژدې اړیکې لري، د دې بدلون په منگولو کې را ايساره او ښکېل ده.

هو! کله چې مونږ د تاريخ پاڼې را اړوو گورو چې د نړۍ اوسني قومونه او ملتونه هغه ولسونه دي، چې د پخوانيو سترو نژادونو څخه يې وده کړې ده او بېل قومونه او ملتونه ترې جوړ شوي دي. چې بيا هريو د ځانگړي مليت لرونکي شوي دي. دغسې د دوی ژبې هم په مختلفو دورو کې له پخوانيو اساسي ژبو څخه راپېلې اود خپل ځانگړي ملي او خپلواک شتون لرونکي شوي.

د نړۍ هغه ژبې چې نن د تکامل د قانون لاندې لوړ مقام، سترې علمي او فني زیرمې لري، پروښي ژبې نه دي؛ ځکه، چې د مدنیت او علمي بشپړتیا همدغه څرگند توپیر یې د بېلوالي او تمیز ستر سبب دی او باید پروښي او نننۍ ژبه بېل شخصیت او ځانګړتیاوې ولري. په داسې حال کې چې تکامل د باور معیار دی او تکامل هم د بدلون په ترڅ کې را مینځته کېږي. بیا؛ نو د له مینځه تللې ژبې زوړوالی او اعتبار د اهمیت وړ نه دی او نه هم د یوې ژبې نوی والی د هغې عیب او کمزوري ګڼل کېدای شي. هغه څه چې د باور وړ او د یوې ژبې لویوالی او پخوانی بڼیې د ژبې اصالت او مقاومت دی د هغه بدلون په وړاندې کوم، چې د تکامل په بهیر کې په تدریج سره را مینځته کېږي، یا په بل عبارت کله، چې تاریخ ته ځیر شو د ډېرو پخوانیو ژبو نومونه مو تر سترګو کېږي، چې په خپل وخت کې د لوړ مقام او شهرت درلودونکې وي، خو د بدلون په وړاندې ټینګې نه شوې او له پښو وغورځېدې. دا غورځېدنې قصدي نه وې، بلکې د هغې بېوسۍ او کمزورتیا له کبله وي، چې د بشري تکامل په وړاندې و نه شوې دریدلی او له مینځه ولاړې نن ډېرې ژبې ګورو چې له عمر نه یې څو پېړۍ تېرېږي، خو د خپل اصالت او استعداد له برکته نړۍ

والې دى د ۲۰ پېړۍ د بدلونونو سره سره يې د پېغلټوب دوران دى د ښه پرمختگ او تکامل له پاره تيارې او مستعدې دي؛ نو پايله دا شوه چې يواځې د لرغونتوب کلمه نه شي کولى، چې د هغې مقام پورته کړي او يا يې نوى والى عيب او کمزوري وگڼل شي. دا لرغونتوب هله د باور وړ دى، چې د ژبې د ژوند او اصالت سره تړلى وي. يعنې هغه ژبې چې اصالت او لرغونتوب لري پر هغو ژبو لوړې گڼل کېږي، چې د اصالت څښتنې، خو لرغونتوب نه لري.

دا چې د ژبې اصالت د لرغونتوب او نویتوب نه مهم دی زه هم په دې بحث کې د خپلې ملي ژبې پښتو ښېگڼې او خوندونه تشریح او توضیح کوم. لکه څنگه چې د ژبې د لرغونتوب په هکله څو څو واره وضاحت شوى دغسې ژبپوهان عقیده لري چې یوې ژبې ته د کیفیت له مخې هله ژبه ویلی شو، چې په راکړه ورکړه او په هغو ټولو کارونو کې، چې په ورځیني ژوند کې ورته اړتیا لرو وکارول شي یا په بله وینا یوه ژبه هله ژوندۍ وي، چې په هغې کې لیک او لوست رواج ولري او د هرې غوښتنې د څرگندولو او پوهولو له پاره چې ویونکي یې په مادي او معنوي برخه کې اړتیا احساسوي، کار واخیستی شي.

که د استثنای له قید او شرط پرته د څومره والي او څرنگوالي په لحاظ د نړۍ د ژبو شمېرې ته وگورو او ویې شمېرو د سلگونو ژبو فهرست به مو له مخې تېر شي، خود څرنگوالي له مخې ډېرو محدودو ژبو ته ژبه ویلی شو یا د ژبې اطلاق پرې کېږي. یعنې هغو ژبو ته ژبه ویلی شو چې پورتنۍ ځانګړتیاوې ولري.

پرتله له دې هغه ژبې چې د یو څو محدودو غوښتنو د څرګندولو صلاحیت لري، نه شو کولای، چې دوی د هغو ژبو په لړ کې راولو، چې د هر اړخیزو غوښتنو د څرګندولو صلاحیت لرونکې دي.

که د هغو ژبو ریښو ته چې د پورته یادو شویو ښېګڼو یا صلاحیتونو لرونکي دي په پوره ډاډ وگورو ځینې یې د ذاتي صلاحیتونو، پخوا او کلکو بنسټو لرونکې او پیاوړې دي او ځینې یې د نورو ژبو د تقلید او تلقین تر اغېزې لاندې راغلي دي.

دا سمه ده چې د ژبې اوبښتون یا بدلون اړین برېښي خو هغو ژبو چې د خپلو کورنیو ژبو یا چاپېریال نه تقلید کړي او خپلې ریښې یې له ارثي قانون مندی سره کلکې کړي او وده یې پرې کړې، د اصالت او لرغونتوب صفت هم لري؛ ځکه چې د اصل پر بنسټ یې وده کړې د اصل نه پیاوړې او ښایسته په نظر

راځي. له دې لږ نه ټولې اروپايي لهجې چې د پخوانۍ لاتيني ژبې څخه يې سرچينه اخيستي يا عربي چې بنسټ يې په زړې عبراني ژبې اېښودل شوی. اوس دا تانده څانگه داسې ښکاري چې د اېښتني او بدلون گمان پرې نه شي کيدلی.

ښايي ځنې اصالت لرونکې ژبې د ارتقا او تمدن د بشپړتيا د غورځنگ او يا د نورو څرگندو سياسي علمي او ديني اړتياو له مخې خپلو کورنيو ته هم مجبورې شوې وي، خو بيا هم د هغې پردۍ کورنۍ اغېز يې داسې خپل ځان کې حل کړی، چې هېڅکله هم د پردۍ گومان پرې نه کېږي. که دغه پردۍ اجزاوې ترې وېستل شي بيا به هم د خپل ذاتي اصالت او قوت له مخې پر خپلو پښو درېدلی شي او د ويونکيو اړتياوې به پوره کوي.

ځينې ژبې چې د مقاومت وس نه لري د هغو بدلونونو په وړاندې نه شي درېدلی کوم، چې د ژبې د له منځه تللو يا ورکېدلو سبب گرځي. هغه ژبې، چې له خپلو او پرديو نه يې تقليد کړی يا خو ورکې شوي يا يې داسې حالت غوره کړی، چې بايد د غالب عنصر برخه يا جز، وگڼل شي؛ ځکه، چې هېڅ قوت نه لري مثلاً زمونږ په گران هېواد کې، سگزي، ار مړي، دردی

پساچي، بلوري، پشه ييي، ساکا، پراچي، زابلې تيراي، چې ځانته بېلې بېلې لهجې دي، اصل او ريښه يې باختري ته رسېږي، چې دپښتو ژبې د اصالت او نفوذ د تاثير له مخې سره له دې، چې له يو بل سره يې ډېر نژدېوالی درلود، منحل شوي دي يا مثلاً پارسو ژبه چې د عربي ژبې د سيلابي قوت په وړاندې و نشوه درېدلې داسې سامي رنگ و اخيست چې د هغې ژبې مهم عنصر لکه لغات او کلمې عربي شول او دغه نفوذ په کرار کرار دومره ژورې ريښې و ځغلولې، چې سامي غالب جز او عنصر يې بللی شو. يعنې د پارسو اساس او اسکلېت، عربي ژبه شوه. که دې نوې آريايي ژبې ته پياوړې سامي ژبې پناه نه وای ورکړې، دا ممکنه نه وه، چې ادبي ژبه دې شي. اوس هم که له پارسو نه عربي و باسو يواځې پارسو نه شي کولی دويو نکیو غوښتنې پوره کړي. دا اثر نه يواځې په اوسنۍ پارسو کې څرگند شوی دی، بلکې له ډېرې پخوانۍ زمانې څخه د سامي او عربي ژبې اثر پر زړې پارسو ژبه،^۱ يعنې ۲۰۰۰ کاله د مخه او يا د لومړني مهاجرت له پېله پرې اغېز پېل کېږي. حتی ځينې څېړونکي وايي چې پارسيانو چې کوم د اويستايي ژبې اجزاء له ساساني

^۱ په ترجمان القرآن کې د مولانا ابوالکلام آزاد يادونې. دوه یم جلد ۴۸۸ مخ.

دورې څخه د اسلام تر راتگه ځان سره هند ته وړي دي ډېر آوازونه او کلمې پکې عربي وې.^۱ خو مرکزي آریایان لکه پښتانه د مینځني باختر د آریایانو د ستر مهاجرت په ترڅ کې د خپل گران هېواد افغانستان په غرونو کې پاتې شول که څه هم چې پښتانه، تیتو او جیگو کړیو متاثره کړي او پخوانی اصل رنګ او بوی یې څه نا څه واپراوه، خو بیا یې هم خپله ژبه لکه خپل نور ملي شعایر خوندي ساتلي او ژبه یې په خپل اصالت او قوت پاتې ده. لکه مخکې مو، چې وویل ډېرې نورې ژبې یې په خپل ځان کې حل کړې. سره له هغو ټولو بدمرغيو کوم چې د لویانو او کشرانو د بې پروایۍ له امله پرې راغلي خپل شتوالی یې ساتلی او دا دی اوس یې ځان د دې خاورې د شلمې پېړۍ (اوس یو ویشتمې پېړۍ) د بچیانو لمن ته ور اچولی، وبه کتل شي چې راتلونکی ور سره څه کوي.

هو کله چې په فرانسه کې د رنسانس دوره پېل شوه ملیت پالو وغوښتل خپله ژبه رسمي او وده ورکړي نامتو صدر اعظم ورشیلو د لومړي ځل له پاره د فرانسوي ژبې اکاډمي پرانیستله او بنسټ یې کېښود. په کال ۱۶۳۵ع د فرانسوي ژبې مشهور لیکوال ولتر د

^۱ نوت: (ابوالکلام القصص)

هغه نه وروسته وويل (۱۸ع) پېړۍ همدا وړه ډله ده چې جمعيت نومېږي او د بشر د بني غوټۍ ده، ځکه ډېر ستر خلک د دې ټولنې د برياليتوب د پاره کار کوي او زيار باسي.

همدارنگه بل نامتو فرانسوي په (۱۶۲۲-۱۶۷۳ع) کې و ليکل انسان کله چې غواړي څه لاس ته راوړي د باچا يا ټولواک سره د ناستې پاستې محبت دی و لري ځکه په بل هېڅ ځای کې داسې ښې او سمې پرېکړې نه کېږي. له دې جملې څخه لاندې پايلې لاس ته راځي:

۱. د ژبې د پالنې له پاره د ټول ملت زړه سوی او گډ کار اړين دی؛ ځکه ژبه د يو کلي، يوې ډلې يا څو کسانو مال نه دی. د ملت د ټولو افرادو لکه مشرانو، کشرانو، غريبو، بډايو، علماو او جاهلانو پورې تړلې ملکيت دی. دا ټول اړ دي، چې تر خپلې وسې پورې کار وکړي او زيار وباسي. دا به بې انصافي وي چې دا دروند پېټۍ دې څو تنو يا يوې ډلې او مرکز ته پرېښودل شي چې پايله کې به بې پالنې او بې ودې پاتې شي.

۲. د وخت د باچا پالنه او پاملرنه ده. څنگه چې د باچا نظر کيميا دی او پر هر څه چې ولگېږي زر گرځي. دغسې د ټولو ستونځو د حل او فصل وروستۍ حلځای

د ټولواک مجلس او دربار دی. هغه د ملت مطلق واکدار دی د ملت د نیکمرغۍ بن د همدې چینې نه خړوبېږي او د دې مجلس ټولې پرېکړې د ملت د نیکمرغۍ له پاره سمې او پرځای دي؛ ځکه باچا د ملت د پرمختګ غوښتونکی دی. نظریې چې په هره خرابه باندې لګېږي؛ نو د تورو خاورو نه گلزار جوړ شي. سر بېره پر دې د قانون له مخې د هغه حکم مرعۍ الاجرا دی او د نفوذ خاوند دی واړه او زاړه په خپله خوښه او رضا د هغه حکم مني، خو دا طبیعي قانون دی چې کمزوري او لاس لاندې قوتونه د برلاسي قوت نه تقلید او پیروي کوي.

وايي کله چې د فرانسې ملتپاله لیکوال ژول خپله لومړۍ تراژیدي چې په فرانسوي ژبه لیکل شوې وه د وخت پاچا (دوه یم هانري) ته وړاندې کړه، پاچا وستایله او هغه یې وهڅاوه. له همدې کبله ورځ په ورځ د فرانسوي ژبې لیکوالان ډېرېدل، د دغو لیکوالانو مینه او د پاچا پاملرنه وه، چې فرانسوي ژبه د لوړ مقام څښتنه او رسمي ژبه شوه.

همدرانګه پارسو چې سامانیانو یې بنسټ ایښی و د بې وسۍ او کمزورۍ سره سره یې د غزنویانو تر پالنې او پاملرنې لاندې د عربي ځای ونیو.

نقل کا د یوې رباعي په صله کې سلطان محمود د
عنصري خوله درې وارې له قیمتي مرغلرو ډکه کړه
همدې عنصري ۴۰۰ غلامان درلودل چې ملاوې یې د
سرو زرو په زنځیرونو تړلې وې او ۴۰۰ اوبنانو به یې د
کور سامان وړو راوړو. خاقاني د یوې قصیدې په ترڅ
کې وایي د عنصري د سپینو زرو نغری درلود او لوبښي
یې د سرو زرو وه. همدرانگه غضائیري رازي ته زر
دیناره سره زر ورکول کېدل.

د سلاطینو د همدې پاملرنې په برکت پارسو ژبه له
هغه حاله چې مونږ ټول پرې پوهېږو دې حد ته را
ورسېدله چې اوس یې وینو.

پښتو چې تل یې پر مخ د پالنې هېڅ وړانگې نه دي
لگېدلي ځان یې ساتلی او د دې خاورې د اولاد په
روزنه کې تر پالل شوې ژبې یې ونډه او رول لږ نه دی
دغه راز د دې خاورې د بچیانو یوه ستره برخه د همدې
ژبې له برکته د سواد لرونکي دي چې تفصیل یې په
لاندې ډول دی: د اسلام د مبین دین راتگ سره سم
پخواني منقول او غیر منقول علوم په عربي ژبه دلته
دود وه؛ ډېرو سترو علماو سيني له دې چينې څخه
خړوب شوي.

له هغې ډلې نه کوم عالمان چې ژبه يې پښتو وه دا علوم يې د پښتو په مرسته له عربي څخه زده کړي يا په بل عبارت همدا پښتو وه. چې د ښوونکي او زده کوونکي تر مينځ د پوهولو او راپوهولو يعنې افهام او تفهيم، راکړې او ورکړې ژبه وه. په پای کې ډېر دغه علوم لکه: فقه، تفسير، احاديث، منطق، نحو او نور علوم په پښتو ژباړه او وليکل شوه. يعنې له ډېرې پخوا زمانې څخه پښتو د علم سره تړلې ډېر ديني او علمي کتابونه په پښتو ليکل شوي دي، خو مونږ اوس هم دا وايو چې پښتو يوه غريبه ژبه ده.

که زه پښتو ژبی وای؛ نو ما به دا بيت د ځان سره ډېر ډېر وایه او زما د حال سره به سمه وه.

د کاملې عقيـدې له برکته

د دوهي په غاړه ناست شاه جهان يم

دا چې وايو پښتو اصالت لرونکې، قوي او د علم د پراخو سرچينو لرونکې ژبه ده يواځې احساسات نه دي بلکه د همدې حقيقت له وجهې د ډېرو بهرنيو پوهانو پام پښتو ته راواوښت، ډېر غوره آثار يې په دې هکله وليکل مفصلې او ډاډمنې څرگندونې يې وکړې. دا دی

د هغوی یو شمېر کسان چې مونږ یې پېژنو، آثار او نظریات یې مونږ ته را رسیدلي، در پېژنو: .

په لومړي ځل د آلماني ختيځ پوهانو پام پښتو ژبې ته راوښتی. د اونسې روسيې د ختيځ پوه موسيو برتلز په قول (گولډن شتت) لومړنی آلماني عالم و چې يو کتاب يې وليکه او يو لړ پښتو لغات يې را غونډ کړه. دا کتاب په ۱۷۹۱ ع کال يعني (اوس ۲۱۴) کاله د مخه په سينټ پترزبورگ کې چاپ شو وروسته تر هغه په ۱۸۱۰ ع کې "کلاپ روت" د پښتو د پيداښت په هکله يو کتاب وليکله، خو په دې کتاب کې د لومړني کتاب په پرتله د پښتو ژبې په هکله ډېرې خبرې شوي. دا کتاب هم په سنت پترز بورگ کې چاپ شوی. له بده مرغه دا کتاب څرنگه چې ډېر پخوا چاپ شوی اوس ډېر کم او يا دا چې نه پيدا کېږي. مونږ د دې کتاب په هکله يواځې د نوم نه پرته په تفصيل سره معلومات نه لرو.

د هغه نه را وروسته (برنارد دورن) روسي ختيځ پوه چې په ختيځ پېژندنه کې لوی او نامتو عالم دی ډېرې د قدر وړ ليکنې او آثار لري او دی لومړنی سړی دی چې دا يې ثابته کړه چې پښتو ژبه هندو آريايي ژبو ته نژدې يا مربوطه ده. د پښتو لغاتو يوه ټولگه هم لري چې په

کال ۱۸۴۵ع پترزبورګ کې چاپ شوې. څرنگه چې دا کتاب اوس زمونږ په لاس کې نشته؛ نو په باره کې یې ډېر معلومات نه شم در کولی.

بل د ملتان اسسټنټ کمشنر انگلیسي (لفتننټ ایچ جی راورتي) غټ کتاب دی چې لومړی ځل په کال ۱۸۵۶ع او دوه یم ځل په کال (۱۸۶۰ع) کې چاپ شوی دی.

سربېره پر دې راورتي په کال ۱۸۵۴ع د "پښتو صرف او نحو" مفصل کتاب په کلکته کې چاپ کړی و. هغه د دې کتاب په سریزه کې د پښتو د قومیت او پښتو ژبې د ماهیت په باره کې مفصلې څرګندونې کړي دي. که څه هم، چې د هغه تاریخي سریزه د غرض نه تشه نه ده، مونږ نشو کولی دا لیکنه د پښتو په هکله د یو بې غرضه مورخ څرګندونه وګڼو او سمه یې وبولو، خو د پښتو لغاتو د راغونډولو او د پښتو د صرف او نحوې د تدوینولو په هکله دا زیار کښ انسان د درناوي وړ دی.

راورتي په هغو دوه ارزښتناکو کتابونو سربېره د پخوانیو نامتو شاعرانو یوه غوره ټولګه د "گلشن روه" په نامه په لندن کې چاپ کړې ده چې دا کتاب د پښتو نظم او نثر ارزښتناکه بېلګه ده، چې اصلي نسخې یې

ډېرې لږ تر لاسه کېږي او دا راورتي و چې د خپل
 ساحرانه زيار او هڅو له کبله يې د زمانې د تالانگرو
 څپو څخه وژغورلې او مونږ ته يې وړاندې کړي دي. د
 دې له پاره چې د پښتو ژبې د اصالت او څرنگوالي په
 هکله د هغه زيار او هڅه او دغه راز د هغه رايه او نظر
 ټولنو ته څرگنده شي دا دی د هغه د دې غوره کتاب د
 سريزې څخه په لاندې ډول يو څو کرښې يا جملې را
 اخلو: په دې وخت کې د پښتو زاړه کتابونه د افغانانو
 سره هم چې د دې ژبې ويونکي دي يا ډېر کم او يا دا
 چې نه پيدا کېږي.

له يوې خوا تالان او گډوډۍ له بلې خوا د دوی خپله
 بې پروايي چې په پايله کې يې ډېر گران پخواني آثار او
 کتابونه له مينځه تللي، پرته له يو شمېر ارزښتناکو او
 مشهورو کتابونو چې په لندن کې د انگليس په
 سرکاري کتابتون کې موجود دي، خو په خپله
 افغانستان کې د دې کتابونو موندل گران او ناشوني
 دي؛ نو، ځکه ما پرېکړه وکړه له دې کتابو څخه يوه ښه
 او ځانگړې ټولگه جوړه کړم؛ نو دا دی د سرپوپه توريو
 ليکل شوی يو کتاب چې په ښکلا او اهميت کې ساري
 نه لري چاپ کړ.

زما يواځنۍ هيله دا ده، چې د پښتو ژبې زده کړه هغه چا ته چې د زده کړې هيله يې لري آسانه شي دوی به کولي شي د دې کتاب او هغو دوه نورو کتابونو يعنې د پښتو او لغاتو پر مرسته په څو ورځو کې ژبه زده کړي، انگليسان به په خپلو کورونو کې د دې ژبې په سمندر کې چې د ابدارو ملغلرو او گران قيمته جواهرو لرونکې ده. له ملاح پرته لامبو ووهي او د مطالعې د کشتۍ پر مرسته ځان د مطلب څنډې ته ورسوي.

په دې ځانگړي کتاب کې لس د نظم او شپږ د نثر کتابونه دي دا هريو کتاب په خپل ذات کې نادر کتاب دی، چې نورو ته يې يواځې نوم ور رسيدلی، په لاندې ډول دي:

د افضل خان خټک تاريخ مرصع، فوايد شريعه د اخوند محمد قاسم، د افضل خان خټک د کليله او دمنه يا علم خانه دانش ژباړه، د بابو جان کتاب، د اخوند درويزه مخزن الاسرار، د عبدالقادر خان خټک د سعدي د گلستان ژباړه گلدشته، د عبدالرحمن، عبدالحميد خوشحال خان، خواجه محمد، ميرزا خان انصاري کاظم خان شيدا، د اشرف خان خټک، د عبدالقدار خان

خټک يوسف او زليخا، د ابدالي احمد شاه بابا او د عبدالقادر خان خټک ديوانونه.

راورتي د انگليسي شعرونو يوه ټولگه هم په پښتو ژباړلې او ژمنه يې کړې وه چې چاپ به يې کړي، دا څرگنده نه ده چې خپلې دې هيلې ته ورسېد او کنه. راورتي د خپل کتاب په سريزه کې د څلورو نورو کتابونو يادونه هم کوي کوم، چې د ده څخه د مخه ليکل شوي وه.

دوه يې د پښتو لغات او دوه نور يې د گرامر په هکله وه، څرگندونه کوي او وايي زما د لغاتو او گرامر د چاپ شويو ټولگو څخه د مخه د پښتو لغاتو وړه کتابچه چې د بمبيي د پوځ ليچ ميجر ليکلې او موجوده وه او په دې نژديو کې د بنگال د پوځ پټان (ووکهان) هم د پښتو گرامر يو کتاب ليکلی او د قاموس دوه کتابونه لري چې د يو کتاب نوم يې رياض المحبت دی چې د نواب حافظ محبت خان تاليف دی چې په (۱۸۰۵-۶۶ع) کې د (سرجارج بارلو) په غوښتنه په کوچنيو مخونو کې پای ته رسيدنی دی. همدارنگه دوه يم کتاب يې د (عجايب اللغات) دی چې نواب الله يار خان بريځ په (۱۸۰۸ع) کال کې تاليف کړی. دا کتاب ۶۴۰ پاڼو کې دی چې هرې پاڼې يې ۱۷ کرښې

درلودی خپور کړی. قاسم علی خان اړیدي په یوې قصیدې کې پرته له دې یاد شویو لیکوالانو د نورو کسانو یادونه هم کړې کوم، چې د آثارو څښتنان دي.

د راوړتي نه را وروسته چا چې پښتو ته ښکاره او ستر خدمت کړی (هانري والتربیلو) دی. دی د دوه مهمو کتابونو لیکونکی دی. یو کتاب یې د "پښتو لغتونه" دی چې په ۱۸۶۷ کال او بل د پښتو گرامر دی چې په ۱۸۶۸ ع کال په لاهور کې چاپ شوي دا دواړه اثرونه یوه لنډه سریزه لري، د پښتو ژبې د نامتو شاعرانو او لیکوالانو یادونه کوي او د هغو د آثارو په هکله یې لنډه تبصره کړې ده. د دې له پاره چې زمونږ خبرې اوږدې نه شي دا دی د هغه کلام یو څو جملې تاسو ته وړاندې کوم:

که مونږ ټول څیزونه په نظر کې ونیسو پښتو ډېره بډایه، پیاوړې، همدارنگه د سترو شاعرانو لرونکې ژبه ده.

بیا د ځینو شاعرانو نومونه یادوي په هر یوه تبصره او په آثارو یې غږېږي. اوس زه یواځې د هغو اووه تنو په هکله معلومات چې لاندې به یې ذکر وشي، د بېلگې په توګه را لنډوم، هغه وایي: افضل خان د خوشحال خان خوی څلور زامن پرېښودله د هغو ځنې

کاظم خان چې په شیدا باندې متخلص او مشهور و او د دیوان خاوند دی، د هغه یو اصلي دیوان چې د هغه حاشیه خپله د مصنف په لاس لیکل شوې ما سره موجود دی او د هغه سبک د نورو پښتنو شاعرانو غوندې ساده نه دی، بلکې د لوړې بڼې لرونکی دی.

بل د یادونې وړ شاعر عبدالحمید دی چې د تیمور شاه په زمانه کې یې ژوند کاوه د هغه په غزلونو کې چې تر ډېره حده اخلاقي ادبیات دي، د ستاینې وړ حسیات هم لیدل کېږي، چې د هر اروپایي صنف د پام وړ ګرځي. د هغه د پوخ کلام له کبله هغه ته د پښتو شیخ سعدي وايي. مونږ وجداناً د هغه غزلونه د خوشحال خان نه پرته چې د یو نوي او ځانګړي مکتب څښتن و د نورو ټولو پښتنو شاعرانو په پرتله په لومړۍ درجه کې شمېرل کېدای شي. ان تر ننه د هغه شعري ښېګڼې پښتو څه چې په پارسو کې هم چې د شمېر له مخې ډېر او بې نهایته دي نا څرګنده او مجهول پاتې دي.

د هغه د اثراتو ډېر اقتباسونه مې په ځانګړي توګه د دې کتاب د ګرامر په برخه کې درج کړي چې ښېګڼې یې یو یو څرګند وي. خصوصاً د هغه غزلونه (درو مرجان) او (نیرنگ عشق) زمونږ ذهن ته یو ښه فکر

راولي. نيرنگك عشق د پارسو نيرنگك عشق ژباړه ده د هغه مصنف اصلاً د پنجاب اوسېدونكې دى.

كله چې زه په پښتو ټولنه كې د ژبې د څانگې مشر وم د پښتو گرامر ژباړه د گرامر د مديريت په څانگه كې موجود وه.

بل پښتو اثر هغه گرامر دى چې (تومار نوويچ) په روسي ژبه ليكلى او په (۱۹۰۸ع) تاشكند كې چاپ شوى و (مارگن سترن) معاصر ناروېژي ختيځ پېژندونكي هم د پښتو ژبې ايتمالوژي په انگليسي ژبه تاليف او په (۱۹۷۲ع) كال په اسلو كې چاپ شوى همداسې د هغه د آثارو او پښتو ټولنې سره د اړيكو را جوته كېږي، چې هغه د خپلو څېړنو په لړ كې د پښتو ژبې په لوړو ژورو ځان پوهول غواړي. ما د هغه نظريات په كال ۱۳۲۱ ل. ه. د كابل كلنۍ مجله كې ليكلي دي. بل ختيځ پوه (گلبرسن) دى هغه د پښتو د محاورو لغات سره ټول او په ۱۹۲۹ع يې په هرت فورډ كې چاپ كړي.

المانى (گايگر) ستر ژب پوه چې په ختيځ پېژندنه كې هم بر لاسى دى، د پښتو فيلولوژۍ په هكله يې يوه رساله په ۱۸۹۳ع كال ليكلې ده، چې په خپل ذات كې د اهميت وړ او د ارزښت لرونكې ده. هغه د پښتو

لغات د تهجي حروف ترتيب کړي او د سانسکريت،
 اوستا، اوسنی او پخوانی پارسو سره يې مقابله کړي،
 چې ورڅخه د پښتو ژبې اصالت او د دوی سره نژدې
 والی ترې جوتېږي. هغو کسانو ته چې غواړي د ژبې په
 فيلولوژي باندې کار وکړي، ښه لارښود دی. پرته له
 دغو کسانو چې پورته يې نومونه یاد شول، کوکس،
 لاريمر او واهن چې انگلیسي پوهان دي او وارنست
 ترومپ (المانی پوه هم د پښتو ژبې په هکله اوږدې
 لیکنې کړي.

د کوکس گرامر په ۱۹۱۱ع او د لاريمر نحو په کال
 ۱۹۱۵ع اکسفورډ کې چاپ شوي دي همدارنگه د
 (واهن) او ارنست ترومپ گرامر په کال ۱۹۷۳ع لندن
 کې چاپ شوی دی د (کوکس او لاريمر) دا اثرونه کله
 چې زه پښتو ټولنه کې وم ترجمه او موجود وه د ارنست
 ترومپ گرامرونه چې لږ تر لږه او یا کاله د مخه چاپ
 شوې ډېره گرانه ده، چې وموندل شي، خو څرنگه چې
 نورو ختیځ پېژندونکي د هغه په نظرياتو استناد کوي
 دا مونږ ته جوتېږي چې هغه په ختیځ پېژندنه کې
 برلاسی او د پښتو ژبې د ایتمالوژي ستر او پیاوړی
 عالم و. دی لومړنی ژبپوه دی چې د پښتو ژبې د
 اصالت او خپلواکۍ نظریه يې وړاندې کړه او وایي

(پښتو ژبه د افغانستان اصلي او آريايي ژبه ده او د کومې بلې څانگې څخه را بېله شوې نه ده.

د هغو کسانو په ډله کې چې د ريگويدا پکھت يې پښت پښتون گڼلي او تصديق کړی يې دی ترومپ د لومړيتوب حق لري. پاتې دې نه وي، چې د (لاريمر) له ليکنو او څېړنو څخه څرگندېږي چې دی هم د پښتو ژبې ستر عالم و. پښتونخو يې د پام وړ کتاب دی. همدارنگه هغه د وزيرې لهجې پښتو گرامر هم ليکلی او لهجوي ستونځې يې حل کړي. د هغه آثار په کال ۱۹۰۲ع لندن کې چاپ شول. پرته د صرف، نحوې او لغت له کتابونو څخه چې پاس ياد شول ډېر نور کتابونه د ختيځ پوهانو له خوا ليکل شوي د هغې ډلې څخه ځينې دا دي:

د راورتي منول (رساله) او د روسي کيپل منول په لندن کې چاپ شوي د پښتو ژبې بله رساله او منول گلبرسن په کال ۱۹۲۹ع هرت فورد کې چاپ کړې.

د هيوز "کليد افغاني" د گلشن روه په شان د پښتو د نظم او نثر له مهمو او معتبرو کتابونو څخه دی په لاهور کې چاپ شوی دی. د (گلبرسن) لومړنی پښتو کتاب د بنارس چاپ د (پښتو ملي کيسې) د ماليون تاليف د چاپ ځای کلکته، (ايتود افگان- د افغان

مطالعات) د چاپ کال ۱۸۸۲ع چې مولف يې هانري دی. نوموړی د ادبياتو او حقوقو ليسانسه او د "ليل" د ښار د کتابتون مشري يې هم پنه غاړه وه، (اوبردس- پښتو- د پښتو په باب) د اوالد تاليف نور ...

مسترسی ای بیدولف په خپل اثر کې د (هوگس) په نامه د یو بل تن یادونه هم کوي چې پښتو گرامر يې لیکلی او بیدولف د هغه ډېره ستاینه کړې ده. سربېره پردې پورتنیو ختیځ پوهانو چې د پښتو ژبې لغت، گرامر، اتیمالوژي او فلولوژي په برخو کې يې ژورې څېړنې او مطالعې کړي، نور کسان هم شته چې د دې ژبې د ادبياتو په هکله يې څېړنې او پلټنې کړي، زیار او ستونځې يې گاللي، چې د دوی د څېړنو په رونه هېنداره کې د پښتو ادبياتو ځلانده ماهیت او آره څېره لیدلی شو، د هغې ډلې څخه به دلته څو تنه در وپېژنو:

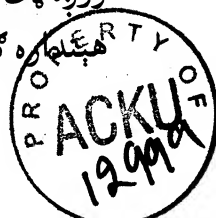
(سی ای بیدولف) انگلیس دی. نوموړي د خوشحال خان څه غوره شعرونه د شلمې پېړۍ د اشعارو په نوم را غونډ او ۱۸۹۵ع لندن کې چاپ شوی دي. دا کتاب درې برخې لري: لومړۍ برخه يې د پښتو لنډه گرامر لري، دوه یمه برخه يې د پښتو ادبياتو د څرنگوالي په هکله او درېیمه برخه يې غوره آثار دي. دغه راز يې د

دې کتاب په پای کې د خوشحال خان اشعار په بڼې،
ښکلې او جالبې بڼې چاپ کړي.

نوموړی د عشق او حماسې دوه مهمې برخې د پښتنو
شعر اساس او بنسټ ګڼي او وایي نورې برخې لکه
فلسفه، اخلاق، دیانت، ملي احساسات او نور...
داسې سره په کې یو ځای او ګډ شوي چې د اصل او
فرعې تر مینځ یې تمیز یا توپیر نه کېږي او دا چې
متضاد جنسونه لکه غم- ښادي، دوستي- دښمني،
رحم او قهر سره یو ځای په نظم کې راوړل کېږي بیا هم
سره یو له بله توپیریدای او بېلیدي شي، چې دا یواځې
د پښتون شاعر د پیاوړې ځواکمنۍ څرګندونه ده او
بس.

(بیدولف) د عشق او حماسې تر سرلیکونو لاندې په
دغه مجمل اوږدې خبرې کوي او په تفصیل پرې غږېږي
چې چان یې دا دی.

د حماسې تر سرلیک لاندې وایي: افغانستان یو
غرني هېواد دی چې تل یې ملي شاعران په خپله غېږه
کې روزلي او ترې ډک دی. په دې غرني هېواد کې
داسې شاعران روزل شوي چې اشعار یې تل له شور او
زوږه ډک دي او د دوی د تاریخي- اخلاقي ذوق او خوند
هېڅلاره ګڼل کېږي.

دا د برياو او وياړه ډك اشعار د دوی د لرغوني عظمت څرگندوی او د هر افغان د عواطفو او احساساتو هېنداره ده او د لرغوني برم یادونه يې له مينې او جگړې خبرې کوي. دا اشعار دومره طبيعي او اغېزناک دي چې اوریدونکی يې بې اختياره د تاثیر لاندې راځي. د مثال په توگه کله چې د جگړې خبرې کوي د اوریدونکي سترگې برکې، ويښته يې ښخ او جنگي احساسات يې را پارېږي. کله چې بيا د عشق په هکله څه وايي د اوریدونکي عواطف دومره متاثره کېږي، چې د خولې نه پرله پسې ساړه اهوڼه اوباسي نو زړه يې نرمېږي. د مينې او جگړې کوم احساس چې د افغانانو په زړه کې ريښه زغلولې په بل هېڅ قوم کې به پيدا نه شي سره د دې چې افغانان په ورځيني ژوند کې د سړي سيني خاوندان، زيار کښ او سر سخته دي بيا د عشق او مينې ماده پنه دوی کې تر هر چا ډېره ده او داسې قوم نه شته، چې د افغانانو په شان زړورتيا او نرمښت ولري او د اخلاقو او شجاعت درس ورکړي. دا قوم د خپلو لوړو احساساتو د ساتنې سره سره بشري ټولنه کې گډ او دوی سره يو ځای ژوند کوي. رښتيني يا حقيقي افغان چې پياوړی او قوي انسان دی د طبيعت له خوا راگير او چاپېر شوی. دا ټولگی طبيعت چې ساده زړه راښونکی ځمکنی ښايست وړ سره يو

ځای شوی، نارینه روح پکې لیدل کېږي. په عین وخت کې د ژوند عیش، عشرت او سوکالۍ خبرې کوي.

وروسته بیا د عشق تر سرلیک لاندې وایي: د افغانانو عشقي غزلې له ښېګڼۍ ډکې دي ځینې ټوټې یې د اسلام ستاینه، عشق، محبت او په الله تعالی باندې د انسان اعتقاد ګډ بیانوي. ډېر ځله نه شو کولای د ناروغه مین چې د عشق په ناروغۍ اخته دی یا هغه چې د خدای په مینه کې ویل شوي، توپیر وشي یا دې سره بېل کړو. د پښتو شعر ځانګړی توپیر په ختیځ کې د معمولي شاعرۍ سره دا دی چې د پښتو شاعرۍ په سمندر کې دا دواړه تخیلونه یعنې عشق او بنده ګي ګډه لیدل کېږي او هغه نقص چې د زړه ماتې عاشق د اورېدلو حسن ته زیان رسوي یا د یو مجذوب ویونکي د خوشبینۍ حس له منځه وړي، وجود نه لري. که د پښتو ساده او غنايي او عشقي غزلونه ولوستل شي لیدل کېږي چې ټول د ذاتي او فطري حیرانتیا څخه چې د ملي شاعر په وجود کې پیدا کېږي، ډک دي او په هغې کې یې د خپلو طبیعي افکارو حسیات خپلې محبوبې ته د یو خپلواک هېواد په آزاده هوا کې وړاندې کړي او څرګند کړي دي.

که د دغو غزلونو په کوم غزل کې چې د الله تعالی په مینه کې د مناجاتو په توګه ویل شوي وي داسې څه په کې نشته چې یو محترم او متقي یا پرهیزګار سړی دې ترې له لوستلو ډډه وکړي. کوم عشقي تشبیهات چې په دې غزلونو کې انځور شوي ځینې وختونه داسې د تخیل نه ډک وي ته به وایې، چې په رښتیا سره یې د لیکوال په سترګو کې شتون پیدا کړی. د ساري په توګه مین شبنم ته تشبیه شوی او د معشوقې پسې چې د ګلابو بوی دی په مات او پرېشانه زړه هڅه او هاند کوي. هغه لکه څنګه چې د نیمې ورځې لمر، پرځه ځانته جذبې وي همداسې خپلې معشوقې ته نژدې کېږي. بیا لکه پرځه چې د لمر په زرینو وړانګو کې ځلېږي د خپلې معشوقې د راتګ په انتظار کې سر تر پښو سترګې شوی چې دا خیال په نظرونو کې لږ لیدل کېږي.

د ساري په توګه: لکه څنګه چې لمر خپله رڼا له کومې مافوق الطبیعی سرچینې اخلي، همداسې د هغه د محبوبې حسن پرده انعکاس کوي. لکه واوره چې د غرونو پر سر د لمر د وړانګو په لګېدو اوبه کېږي د سیندونو او لښتیو د بهېدو سبب ګرځي، همداسې د بیچاره یابې وسې عاشق آهونه او فریادونه له سترګو د

اوبڼکو سيلابونه له هغو بړاسونو سره چې د لمر د تودوخې په وجه له چمنونو او د غرونو له لمنو راپورته کېږي تشبیه کړي. بیا مین هغه مرغه ته ورته بولي چې له خپلې جوړې نه بېل په غم لرلي زړه او مات وزر په چیغو او ژړا د خپلې جوړې پسې گرځي، تشبیه شوی. همدارنگه د هغه سوز او شور د هغه مقصد لپاره چې لري یې استعاره کوي.

د طبیعت د مناظرو او ښکلاو ښکاره کېدل چې په دې جذابو اشعارو کې ډېر لېدل کېږي له هغو تصوراتو څخه دي چې مونږ اروپایان باید ور سره زیاته خواخوږي وښیو او د منلو څرگندونه یې وکړو؛ ځکه چې دا د منلو وړ خوښي لاتر اوسه په ټوله آسیا کې خپره شوې نه ده.

بل هغه څوک چې په دې لاره کې یې ډېره خواري، هڅه او هاند کړی فرانسوي (جیم دارمستېر) دی. دا پیاوړی څېړونکی د لومړۍ درجې لرونکي پوهانو څخه شمېرل شوی، ده د پښتو ژبې په هکله ډېرې څېړنې او پلټنې کړي دي او د پښتو ادبیاتو ارزښتناک اثر ترې د (افغان ملي ترانو) په نامه، یادگار پاتې شوی دی چې دا اثر دوه برخې لري. یعنې د افغان ژبه او نژاد او هره برخه څو څپرکي او ټول اثر (۵۷۳) پاڼې لري. په

۱۸۸۸ع کال په پاریس کې چاپ شوی دی. څېړونکي د دې په څنگ کې چې د افغانانو د نژاد او پښتو ژبې د ماهیت او ریښې په هکله څېړنې کړي، د پښتو شعرونو بېلگې یې هم را غونډې کړي چې هره ټوټه یې له ارزښته ډکه او زموږ د تاریخي برم او ویاړ هېنداره گڼل کېدای شي چې د دغه ستر شخصیت د مېړانې او ساتنې له برکته موږ ته را رسیدلي دي.

دارمستېر هغه څېړونکی او لیکونکی دی، چې د افغان او افغاني ژبې حقیقت یې د تورو اېرو څخه را وویسته. هغه وایي: پښتو ژبه له پارسو یا پهلوي څخه را بېله شوې نه ده، بلکې په دې ډله کې ځانته مستقلة ژبه ده. پښتو ژبه د زند یا هغې ژبې چې زند ته نژدې ده ورته والی لري او دی لومړنی سړی دی چې نظریه یې لا تر اوسه پر خپل ځای ولاړه ده او نه چا تر اوسه پورې پرې نیوکه کړې ده.

دارمستېر کله چې د پښتو ژبې اصالت بیانوي پر بېلو بېلو اړخونو یې غېږېږي د پښتو ادبیاتو په هکله وایي پښتو شعر د خپلې ساده گۍ او فطرت په وجه یو ځانگړی امتیاز لري، په هغې کې د بدیع او نازک خیالی صفت هغه معصوم او پاک ماشوم ته ورته دی کوم چې د ټیټو او بې ځایه استعارونه پاک او تش دی.

په بل ځای کې کله چې د پښتو شعري قوت څرگندوي؛ نو وایي: افغانان اخبار نه لري، غزل د اخبار ځای نیولی ورځیني ټول افکارا و خیالات په شعر کې ښکاره او خلکو کې وېشل کېږي. کیدای شي چې د افغانانو تاریخ د دوی د اشعارونه ترتیب شي. دا به د اروپایانو د تاریخ سره توپیر ولري او د افغانانو په هکله لوستونکي ته یو ښه ذهنیت او فکر پیدا کوي.

پېښې داسې انځوروي ته به وایې چې انسان د هغوی په زړونو کې ځای لري او د دوی د ضمیر نه خبر دي. لکه د افغان او انگلیس د جنگ په هکله چې په (حیات افغاني) کتاب کې د مولف عمده ماخذ همدا د پښتو اشعار دي.

(ډارمستېر) د ادبیاتو تر څنگ د یو شمېر کلاسیکو ملي شاعرانو آثار هم په خپل کتاب کې راغونډ کړي دي. دوی یادونه کوي او پدې هکله یې لنډې څرگندونې کړي او د هغوی په شعري قوت غېږېږي. دا دی د دوه ملي شاعرانو او یوه کلاسیک شاعر په هکله د هغه څرگندونې د بېلګې په توګه وړاندې کوم، تر څو جوته شي چې د افغان شاعر شعري قوت څومره او بهرني څېړونکي په دې اړه څه نظر لري.

(ډارمستېر) وايي په يقين سره ټول عشقي شعرونه چې په ۴۶ سرودونو کې را غونډ شوي بې اهميته نه دي.

د ليوني شاعر محمد جې (۷۷ نمبر) غزل او اشعار نه يواځې په افغاني اشعارو کې، بلکې په ټولو عشقي ادبياتو کې يواځينی اثر دی چې ما موندلی د (بودلر) د سبک او د پخوانيو اشعارو د يوې برخې تر مينځ يو مخلوط سبک دی چې د ختيځې شاعرۍ د شاعرانه اغراقاتو او تخيلاتو نه ډک دی.

د يوه بل ملي شاعر په هکله وايي:

ميرا يونوی مرغوب او ملي شاعر دی مونږ د افغان په وينه کې تر ده پورته ملي شاعر نه پېژنو.

د يوه کلاسيک شاعر په هکله وايي:

که ويکتور هوگو افغان هم وای لکه د خوشحال خان يو شعر چې په دې معنا راغلی دی:

(که شاعر نه وای نو سپاهی به وم)

داسې د وياړه ډک جذاب او زړه راښکونکی شعر به يې ویلی نه وای.

(سرتاج ابراهم گريسن) هم د ژبپوهانو په ډله کې لوی عالم دی. د هغه یو لوی کتاب (د هندي ژبو د څېړنې د هیئت راپور) نومېږي (لنگوستیک سروی آف انډیا).

دا کتاب دوه جلدونه په کال ۱۹۲۷ کلکته کې د هندو حکومت د مرکزي خپرونو د څانگې له خوا خپور شوی دی. هغه ډېره برخه پښتو ژبې ته ځانگړې کړې ده.

لومړۍ یې یوه اوږده تاریخي او جغرافیایي سریزه د افغانانو په هکله لیکلې او بیا وروسته د پښتو ژبې بېلې بېلې نمونې ښيي. همداسې د پښتو ژبې ماهیت او اصالت په دې یوه جمله کې داسې بیانوي: (سره د دې چې د پښتو ژبې آواز ځیګ گڼل کېږي، خو دا یوه پیاوړې او مېړنۍ ژبه ده، چې په ډېرې پاکۍ او سلامتیا سره هر مطلب او نظریه افاده او وړاندې کولی شي).

(موسیوبرتلز) معاصر روسي ختیځ پوه د لیننگراد د اکادمۍ د ژبو د سلسلې په ۴ ټوک کې کله چې د پښتو ژبې په عمومي حالت بحث کوي وایي:

پښتو ژبه د خپل تاریخي او جغرافیایي پیاوړتیا له مخې یوه تاریخي او لرغونې ژبه ده او دې تاریخي واټن

په دې کې بدلون را مینځته کړی، خو داسې نه لکه چې په پارسو کې لیدل کېږي؛ ځکه عربي په پارسو کې حل شوې نه ده خپله د عربي ژبې د قانون له مخې استعمالېږي، چې د پارسو لغاتو، نه یې په واضح توګه توپیر کیدای شي، خو په پښتو کې عربي لغات د دې ژبې د قانون تابع او توپیر یې نشي کیدی؛ ځکه د ژبې برخه ګرځیدلې.

دا هم باید وویل شي، چې دغو ذکر شویو ځینو څېړونکو چې کتابونه لیکلي، ګرامر یې ترتیب کړی، لغات یې را غونډه کړي د یو شمېر نورو علماو سره یې د خپلو څېړنو لړۍ ته وده ورکړې او د پښتو ژبې په لرغونتوب او اصالت یې رڼا اچولې غواړم د یو څو وتلیو کسانو یادونه د بېلګې په توګه وړاندې کړم:

مثلاً: (ډاډمستېر او فریدریک میولر) د خپلو څېړنو په پای کې دې نتیجې ته رسیدلې چې پښتو، زندهیا کومې بلې ژبې ته چې زنده ته نژدې ده، ډېر ورته والی او نژدې والی لري: فریدریک میولر بیا زیاتوي د پښتو ژبې نژدېوالي زنده ته داسې دی لکه پخوانۍ د هخامنشیانو د وخت پارسو او د اوسنۍ پارسو نژدېوالی.

(ارنست ترومپ) وايي پښتو ژبه د آريايي ژبې يوه خپلواکه څانګه ده چې د هندي آريايي او ايراني آريايي تر منځ د نقل او انتقال ذريعه ګرځېدلې؛ ځکه د دواړو څانګو اغېز په کې ليدل کېږي، چې د ايراني څانګې په نسبت هندي څانګې ته نژدې ده. پروفيسر (فون سپيگل او ډاکټر هارنل) هم د ترومپ دا نظريه تائيدوي.

(ګريسون او دوکتور پال تيدسکوي اېطريشي) هم په دې باب نظريه لري او څېړنې يې کړي. سره د دې چې په سر سري او غغلنده نظر دواړو ډلو کې څه لږ شاتنه د نظر اختلافات ليدل کېږي، خو دواړه ډلې د پښتو د لرغونتوب په هکله يو ډول رايه لري. که لږ څه خیر شو دا د نظر اختلاف هم د پښتو په لرغونتوب شاهدي ورکوي او دواړو څانګو سره برابر نژدېوالي مونږ ته را په ګوته کوي چې له دې دواړو څانګو سره د ورور يا کاکا او پلار مثال لري نه د ځوی او وراره. د همدې مساوي نژدېوالي په سبب د نظر توپير را مينځته شوی.

دا وه د پښتو ژبې او ختيځ پوهانو تر مينځ اړيکې چې څه تا څه تاسو ته وړاندې شوې.

کومو ختيځ پوهانو چې په دې لاره کې زيار ايستلی او ستونځې يې ګاللي په همدې څو تنو، نه خلاصېږي

کیدای شي ډېر نور پوهان هم وي چې پدې لاره کې هغوی زیار او ستړیا گاللې وي، خو مونږ ترې خبر نه یو او آثار یې مونږ ته نه دي را رسیدلي. باید دا موضوع ختمه او پای ته رسیدلې ونه گڼو. دا په زړه پورې موضوع لاد خوانی او پېغلتوب په مرحله کې ده همداسې دا موضوع کولای شي د علمي څېړنو او اهمیت له مخې د ډېرې مودې له پاره څېړونکي او پوهان بوخت وساتي او هم ممکنه ده د پښتو ژبې دا اوسنی خوځښت چې د خوان پاچا (اعلیحضرت محمد ظاهر) او نورو هېواد پالو په همت پېل شوی د ډېرو ملي څېړونکو پام ځانته را وگرځوي په دې لاره کې خولې تویې او شپې سبا کړي، د دې کار لمن د خپلو ملي احساساتو په رڼا کې وغځوي او دې ملي خوځښت ته پاملرنه وکړي.

لکه چې د روسیې د ژبپوهنې د جرگې پروفیسر موسیو برتلز زما پر یوې سطحې مقالې باندې په ۱۹۳۵ کال چې د کابل ۱۳۱۱ کال په کلنۍ مجله کې خپره شوې وه، تبصره کړې، دا مطلب ښه په گوته کوي نوموړی وايي:

د هغې ورځ په ورځ زیاتېدونکې مینې له کبله چې د غربي ژبپوهانو له آثارو سره پیدا شوې لږمه ده چې په

نظر کې ونیول شي؛ ځکه، چې افغانستان هم د ژب-
پوهنې ډگر ته راوتی او لومړني ګامونه یې اخیستي.

د کابل کلنۍ مجلې (۱۳۱۱ هـ.ل) چې پدې نژدې
وختونو کې لیننګراد ته را رسېدلې د امین الله خان
زمریالي په قلم د پښتو په هکله یوه مفصله مقاله په
پښتو ژبه لیکل شوې.

دا مقاله چې باید د علمي څېړنې لاندې ونیول شي
هغه د اروپایي ژبپوهانو په څېړنو چې د پښتو ژبې په
هکله یې کړې بحث او نیوکې کړي او یواځې په (دورن)
یې تنقید کړی. رښتیا ده چې په دې مقاله کې یواځې د
علمي نظریې لارښوونه نه ده شوی. بلکې په ډېرو
ځایونو کې یې په هغه ملي غرور چې تحقیر شوی دی
خبرې کوي. د دې سره په ډېرو برخو کې د هغه
ملاحظات سم او باید ورسره توافق وشي. د دې مقالې
بل دلیل دا دی چې په دې هکله کار کول بې ځایه نه
دي. مونږ نه شو کولی د دې ښکلې ژبې په هکله څېړنې
پای ته رسېدلې وګڼو.

په کابل کې د فرانسې پخواني وزیر مختار (موسو
اونیدولو) هم پدې وروستیو کې د افغانستان په نامه
یو کتاب لیکلی دی چې ۲۵۹ مخه لري. نوموړي څېر
کتاب کې د افغانستان پر پخوانیو او اوسنیو حالاتو

تبصره کړې. همدارنگه د پښتو ادبياتو یادونه هم کوي وایي: د خوشحال خان اشعار چې تقریباً ۳۰۰ کاله پرې تېر شوي د هغه د هېواد پالنې او ملي یووالي خوښونې چې لري یې د پخواني افغانستان نه د اوسني افغانستان حالاتو سره ډېرې برابرې دي. دا ملي احساسات او د مورنۍ ژبې غرور نن د کابل د ادبي انجمن د غړي امین الله زمريالي په اشعارو کې لیدل کېږي، چې وروسته به پرې خبرې وکړو. دا شعرونه چې د پښتو ژبې احیا او ویاړ ته ځانگړې شوي په ښه توګه د افغان د ملي ژبې لنډ تاریخ بشپړه وي.

دا وه د ختیځ پوهانو نظریات او تبصرې چې د پښتو ژبې د اصالت او اهمیت په هکله تاسو ته وړاندې شوې. پاتې دې نه وي چې زمونږ څېړنې او پلټنې د اروپایانو او ختیځ پوهانو په نسبت مهمې او آسانه دي باید نور زمونږ نه ګټه واخلي.

دا فرصت چې مونږ ته بهرنیو په لاس راګړی و هم د ځوان پاچا د ځلانده عمر له برکته مونږ ته چې کومې د خوشحالی او نیکمرغۍ ټولې زمینې برابرې دي باید ډېره ګټه او استفاده ترې وکړو او دا ګټه به د وخت سره د جنګ معنا ولري. پداسې حالت کې چې طبیعت پر هر مقاومت باندې بر او بریالی وي، هغه کسان چې وخت

له لاسه ورکوي د پښېمانۍ پرته ورته بل څه نه رسېږي
 ځکه. خو حساس شاعر په ډېر وضاحت زمونږ پام دې
 کار ته را اړوي او وايي:

ای ښتونه خپله ژبه ستا جوهر دی
 تا منډلی خپل جوهر دی په ایرو کې
 (راورې، دې قواعد لیکي د ژبې
 ته خبر نه یی د ځان په ورځو شپو کې
 ولې هسې بې خبر یې د خپل درنه
 چې پردی پسې لاهو کړی حان اوبو کې
 (مستتر) دې ادبیاتو کې کړ او کړي
 ته گډیږي د پردیو په ودو کې

په پای کې له لوی خدای له درباره د افغان ملت د
 ترقۍ او پرمختګ هیله من یم او د دې بیت په ویلو
 خپلې خبرې پای ته رسوم

تذکره په خپله ژبه بېلبلان د هر چمن کړي
 که تیځور دی که ملتن دی یا سعدي هزار داستان

PAKHTO AW PAKHTOZERONKI

Author:
Ustad Aminullah "Zmaryalay"

Translated by:
Nazukmeer Zaheer "Nawbahari"

Printed By:

Sapi's Center for Pushto Research & Development
Flate No.314, 3rd Floor, Gulhaji Plaza, University Rd., Peshawar - Pakistan.
Ph. & Fax: +92-91-5704506
email: scprd@psh.paknet.com.pk
www.scprd.com

August, 2005